

Högskolepedagogisk utveckling innebär nya roller för studenter och lärare

Vi har undersökt hur lärosätena arbetar med förnyade roller för studenter och lärare utifrån förhållningssätten studentcentrerat lärande och akademiskt lärarskap. Vår kartläggning visar att de flesta lärosäten arbetar med studentcentrerat lärande i någon del av sitt pedagogiska utvecklingsarbete, oftast i samband med kvalitetssäkring av utbildning eller som strategiskt mål för utbildningen på lärosätet. Vidare visar vår kartläggning att en tredjedel av lärosätena arbetar aktivt med förhållningssättet akademiskt lärarskap och att detta görs på tre huvudsakliga sätt: i lärosätesövergripande strategier, genom stödjande och främjande verksamhet från en högskolepedagogisk enhet, eller som del av pedagogiska meriteringssystem. En svårlöst fråga för området nya roller för lärare och studenter är att brist på resurser på vissa håll hindrar en omsättning från teoretiskt perspektiv till praktik.

Sammanställningen

UKÄ har valt att inom ett tematiskt område undersöka hur lärosätena beskriver studenternas och lärarnas roller och ansvar i arbetet med pedagogisk utveckling. Vi studerar särskilt om, och hur, lärosätena använder sig av förhållningssätten studentcentrerat lärande och akademiskt lärarskap. Här följer en beskrivning av förhållningssätten och skälen till att de är relevanta utgångspunkter för vår kartläggning.

Studentcentrerat lärande, *student-centred learning*, är fram till år 2020 ett prioriterat område för europeisk högre utbildning inom ramen för Bolognasamarbetet där Sverige ingår. De prioriterade områdena beslutades av de europeiska ministrarna med ansvar för högre utbildning år 2009 och fastställdes på nytt 2018.¹ I den ministerkommuniké som beskriver områdena står att studentcentrerat lärande kräver nya förhållningssätt till *teaching and learning* (undervisning och lärande/pedagogisk utveckling), effektiva stöd- och vägledningsstrukturer, samt ett *curriculum* (kursinnehåll) som mer tydligt fokuserar på den som lär sig.²

¹ 2018 Paris Communiqué, EHEA Ministerial Conference Paris, 25 maj 2018.

² Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 april 2009.

Ministrarna inom Bolognasamarbetet uttryckte i samma kommuniké att lärosätena ska fokusera på att förbättra undervisningskvaliteten i högre utbildning på alla nivåer, och att undervisningskvalitet ska vara prioriterat i den fortsatta implementeringen av de europeiska principerna för kvalitetssäkring av högre utbildning (ESG). ESG är en utgångspunkt för det nationella kvalitetssystemet som lärosätena och UKÄ gemensamt ansvarar för. I ESG ingår studentcentrerat lärande som en av flera standarder för kvalitetssäkring.³ Standarden är att lärosätena ska säkerställa ”att utbildning ges på ett sätt som inbjuder studenterna till att ta en aktiv roll i lärandeprocesserna och att detta återspeglas i bedömningen av studenterna”. Kopplat till standarden finns ett antal riktlinjer, varav en som har särskild bäring på pedagogisk utveckling är att läraren ska använda ”en variation av pedagogiska metoder på ett flexibelt sätt”.

Implementeringen av studentcentrerat lärande i lärosätenas verksamhet ställer alltså nya krav på både studenter och lärare. Området är inte reglerat på nationell nivå, men den förnyade lärarrollen i högre utbildning har varit föremål för nationell diskussion. Sedan 1990-talet har högskolelärarens roll diskuterats i Sverige i termer av akademiskt lärarskap. Ämnet var i fokus på utvecklingskonferenserna för högre utbildning som arrangerades av Rådet för högre utbildning tidigt 2000-tal. Där behandlades bland annat frågan ”Hur delar jag ansvaret för lärandet med de studerande?”⁴ och förhållningssättet *scholarship of teaching and learning* (SoTL)⁵, som ibland översätts till akademiskt lärarskap. Ämnet har fortsatt varit aktuellt på senare tid, bland annat genom Sveriges universitetslärare och forskares (SULF) expertgrupp i högskolepedagogik. Expertgruppen uttryckte i en pm⁶ att akademiskt lärarskap innebär ”det systematiska utforskandet av den egna pedagogiska praktiken och dess inverkan på studenters lärande” och att detta kan ske på individuell, kollegial och institutionell nivå. Det akademiska lärarskapet kan enligt expertgruppen användas ”för att identifiera ett strategiskt förhållningssätt till pedagogisk utveckling”.

Många lärosäten har studentcentrerat lärande som mål för utveckling av utbildningen

Knappt två tredjedelar av de svarande lärosätena nämner eller beskriver studentcentrerat lärande som en del av sitt pedagogiska utvecklingsarbete. I beskrivningen använder flera lärosäten andra relaterade begrepp, såsom studentaktivt lärande eller studentens lärande i

³ Standard 1.3 i Standarder och riktlinjer för kvalitetssäkring inom det europeiska området för högre utbildning (ESG). UKÄ:s översättning av Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), antagna vid ministerkonferensen i Jerevan, maj 2015.

⁴ Proceedings för Utvecklingskonferensen för högre utbildning 2003. Redaktör Inger Järnefelt, UCLU, Lunds universitet.

⁵ Proceedings för Utvecklingskonferensen för högre utbildning 2005. Redaktör Inger Järnefelt, UCLU, Lunds universitet.

⁶ PM: SULF:s expertgrupp i högskolepedagogik, 2016.

centrum. Ett fåtal lärosäten nämner även specifikt doktoranders lärande i centrum. Förhållningssättet nämns av såväl universitet som högskolor, konstnärliga högskolor och enskilda utbildningsanordnare, men beskrivs mer ingående av flera yngre universitet och högskolor. Både de lärosäten som har en större andel utbildningsverksamhet och de som är mer forskningstunga använder begreppet i sina beskrivningar.

Vissa lärosäten beskriver studentcentrerat lärande i flera olika sammanhang i sina svar. Vi har identifierat tre sammanhang där studentcentrerat lärande nämns ungefär lika ofta i svaren: 1) som en del av kvalitetssäkringen av utbildningen, 2) som ett mål för utvecklingen av undervisningen och pedagogiken på lärosätet och 3) som en del av en pedagogisk grundsyn på lärosätet.

Hos flertalet lärosäten som tar upp studentcentrerat lärande, förekommer begreppet som ett mål i lärosätets styrdokument för kvalitetssäkring. Ofta hänvisar styrdokumentet till att studentcentrerat lärande är en standard i ESG. Det är dock inte alla lärosäten som beskriver hur arbetet med studentcentrerat lärande inom kvalitetssäkringssystemet hänger ihop med det pedagogiska utvecklingsarbetet. Men det finns exempel där kopplingen beskrivs, som Karlstads universitet som skriver att en del av kvalitetsarbetet är den forskningsbaserade utvecklingen av lärarnas studentcentrerade undervisning. Detta ”utifrån att lärarens roll är väsentlig för att möta behov hos en mångfacetterad studentgrupp samt för att stödja studenters aktiva deltagande i utbildningsprocessen.”

Lika vanligt är att lärosäten nämner studentcentrerat lärande som ett mer allmänt mål för utvecklingen av utbildningen, oftast som en del av ett visions- eller strategidokument. Ett exempel är Högskolan Dalarna som skriver i en handlingsplan för att implementera högskolans vision att ”studentcentrerat lärande är ett prioriterat område och högskolan ska skapa förutsättningar för studenter att ta ansvar för utformning av och innehåll i utbildningarna. Högskolan ska arbeta för att erbjuda goda förutsättningar för studenters lärande och handlingsförmåga genom öppna, kollaborativa och studentaktiva undervisningsformer och lärmiljöer.”

Ett antal lärosäten använder studentcentrerat lärande, eller varianter av förhållningssättet, som en del av pedagogisk grundsyn på lärosätet och beskriver vad det innebär för dem. Exempelvis Ersta Sköndal Bräcke högskola skriver i sin strategiska plan att ”grunden för allt pedagogiskt arbete i högskolan är en tilltro till varje students och lärares förmåga att självständigt och tillsammans söka kunskap och utvecklas.” Ett annat exempel är Malmö universitet som beskriver att de använder sig av utmaningsbaserat lärande som inrymmer både studentaktivt lärande och ett pedagogiskt förhållningssätt.

Lärosätena nämner även studentcentrerat lärande i andra sammanhang i sina svar än de som beskrivs ovan. På ett fåtal lärosäten ingår arbete

utifrån studentcentrerat lärande i lärosätets system för pedagogisk meritering. Ett par lärosäten nämner även studentcentrerat lärande i relation till framtida utmaningar där pedagogisk utveckling kan spela en roll (för en sammanställning av lärosätenas beskrivningar av framtidsutmaningar ur ett ledningsperspektiv, se avsnittet ”Framtidsutmaningar” i denna redovisning). Högskolan Kristianstad beskriver exempelvis skiftet i förhållningssätt från ”lärarcentrerat” till studentcentrerat lärande som en framtida utmaning.

Relativt få lärosäten har strategier för akademiskt lärarskap

En dryg tredjedel av de 40 lärosätena beskriver hur de arbetar med akademiskt lärarskap, ibland benämnt som *scholarship of teaching and learning* (SoTL). Akademiskt lärarskap beskrivs oftast av lärosätena som ett vetenskapligt förankrat förhållningssätt där läraren systematiskt beforskar och reflekterar över sin egen lärarpraktik. Ibland betonas även ett vetenskapligt förhållningssätt till kunskap, lärande och undervisning i stort. Förhållningssättet kan utgöra en del av strategier, processer eller aktiviteter för pedagogisk utveckling på lärosätet.

Bland de lärosäten där akademiskt lärarskap nämns explicit som en del av arbetet är det huvudsakligen tre olika arbetssätt som beskrivs. Hos en del lärosäten ingår akademiskt lärarskap i ett lärosätesövergripande strategidokument för hur pedagogiken ska utvecklas, exempelvis i ett pedagogiskt utvecklingsprogram eller en pedagogisk policy. Ett exempel på formulering i ett policydokument på Göteborgs universitet är att ”akademiskt lärarskap ska ges större tyngd för att utveckla pedagogisk excellens”. Ett annat exempel är Kungl. Tekniska högskolan som arbetar med det övergripande konceptet KTH SoTL som går ut på att universitetets lärare ska vara ”medvetna om vad och hur de undervisar och kan analysera över undervisning i förhållande till teorier kring lärande”. Konceptet är fokus för en lärosätesgemensam konferens med samma namn som ska uppmuntra lärare att ”reflektera kring, dokumentera och diskutera sitt arbete med pedagogisk utveckling”.

Ett annat vanligt arbetssätt som beskrivs är att lärosäten har gett i uppdrag till den högskolepedagogiska enheten att främja akademiskt lärarskap och ge stöd till de lärare som vill utveckla ett forskande förhållningssätt till sin egen undervisning. Till exempel ingår det i uppdraget för Umeå universitets enhet Universitetspedagogik och lärandestöd (UPL) att ”främja ett akademiskt lärarskap vid Umeå universitet som kännetecknas av undervisning baserad på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet”. Lärosätenas högskolepedagogiska enheter som har detta uppdrag implementerar det på flera olika sätt, vanligtvis genom att låta akademiskt lärarskap ingå i högskolepedagogiska kurser.

Ytterligare andra lärosäten låter akademiskt lärarskap ingå i sitt pedagogiska meriteringssystem, oftast som en del av kriterierna för att bli utnämnd till meriterad eller excellent lärare. Exempelvis Högskolan i Skövde beskriver det som en central del av sin pedagogiska karriärstege att lärare använder ett vetenskapligt förhållningssätt ”till kunskap, kunskapsbildning samt till den egna lärarpraktiken” och ett ”systematiskt och reflekterande förhållningssätt” vid utveckling av pedagogisk kompetens.

Utöver de som beskrivs ovan är det ett tiotal lärosäten som inte uttryckligen nämner att de arbetar med akademiskt lärarskap, men som beskriver en process eller en aktivitet som innehåller delar som ingår i förhållningssättet. Ett exempel är Södertörns högskola som skriver att de vill lägga samma vikt vid "ett forskande förhållningssätt till undervisningen som i forskningen" på högskolan. Till denna ambition kopplar de en erfarenhetsbaserad högskolepedagogisk kurs där läraren ska beforska sin egen undervisning.

Resterande lärosäten, alltså ett femtontal eller knappt 40 procent av de svarande, varken nämner akademiskt lärarskap eller beskriver den sortens förhållningssätt i relation till sitt pedagogiska utvecklingsarbete.

Beskrivningar av ett akademiskt lärarskap förekommer hos de flesta typer av lärosäten. Vi kan tolka det som att akademiskt lärarskap är ett perspektiv som kan implementeras i olika typer av verksamheter och kan användas av lärare från olika ämnestraditioner. Det är dock inga konstnärliga högskolor som uttryckligen skriver att de arbetar med akademiskt lärarskap, men några av dem nämner att det pågår en diskussion om den konstnärliga lärarrollen på lärosätet. Ett exempel är Konstfack som beskriver de specifika krav som ställs på lärare inom konstnärliga utbildningar och att lärarna diskuterar best practice i olika kvalitetsseminarium.

Inspel om studentcentrerat lärande från deltagarna i den virtuella konferensen

Ett tjugotal personer valde att diskutera studentcentrerat lärande under UKÄ:s session på den virtuella konferensen. Deltagarna delade med sig av sina reflektioner till UKÄ via programmet Padlet. Tre frågor, som publicerades på konferensens webbsida två dagar innan arrangemanget, utgjorde utgångspunkten för samtalen:

- Hur arbetar man med studentcentrerat lärande på olika nivåer inom ditt lärosäte?
- Vad gör de olika nivåerna för att stödja en utveckling där studentens lärande i högre grad är i fokus?

- Saknar ni något stöd från nationell nivå för att ytterligare stärka ett studentcentrerat lärande?

Deltagarna framförde många olika svar på hur de arbetar med studentcentrerat lärande på sitt lärosäte. En kategori av svar handlade om attityder och förhållningssätt till studentcentrerat lärande. Flera deltagare skrev att det studentcentrerade perspektivet är självklart på deras lärosäte men att det sällan benämns eller diskuteras som sådant. En deltagare skrev att ”både studenter och lärare behöver lära om till ett mer studentcentrerat lärande”. Flera lärosäten låter studentcentrerat lärande ingå i högskolepedagogiska kurser där lärare får möjlighet att diskutera förhållningssättet utifrån didaktiska perspektiv. För studenter kan det handla om att få tid att vänja sig vid ett sätt att lära som skiljer sig från det de är vana vid och förväntar sig. Om studentcentrerade lärmeter inte används genomgående i en utbildning kan det leda till förvirring hos studenterna ”trots att de kanske lär sig mer”.

En annan typ av inspel rörde distansutbildning och nätbaserat lärande i relation till studentcentrerat lärande. Deltagare lyfte att studentcentrerat lärande är lättare att följa på en digital lärplattform än i en lärsal och att byte av lärplattform ger lärare en chans till nytänkande i undervisningen. Deltagarna betonade dock att stöd online kräver mer av lärare. Samtidigt menade andra att det sker mer samarbete och studentaktivt lärande utanför lärsalar och lärplattformar – i exempelvis korridorerna.

Deltagarna nämnde flera olika sätt som de arbetar med studentcentrerat lärande i praktiken. Flera personer framförde att studentcentrerat lärande är en viktig del av examinationen, och att de t.ex. använder aktiv examination för att göra examinationen till ett lärmoment. Andra metoder som nämndes var problembaserat lärande, kollaborativt lärande (samarbete) och kooperativt lärande (arbetet delas upp). Flera deltagare skrev att de återkommande följer upp studentcentrerat lärande på lärosätet, antingen som en del av kvalitetssäkringssystemet eller genom löpande utvärderingar på en kurs (formativ undervisning).

Slutligen lyftes två reflektioner som rör studenternas deltagande i utbildningen. En deltagare skrev att de på lärosätet arbetar med att ”hitta vägar för ett ökat breddat deltagande för dem från studieovana hem. Andra studentgrupper än de 'traditionella' ställer större krav på studentcentrerat lärande.” En annan reflektion var att ökad studentaktivitet kan vara ett sätt att motverka avhopp från utbildning.

Deltagarna kom med färre inspel på frågan om vad olika nivåer på lärosätet gör för att stödja en utveckling där studentens lärande i högre grad är i fokus. Gällande vad ledningen gör gav deltagarna mycket varierande svar. En skrev att ledningen premierar forskning istället för undervisning, vilket sänker status och intresse för att sätta studenters lärande i fokus. Någon annan framförde att det vore bra med stöd genom styrning från ledningen. Ytterligare en annan deltagare skrev att

ledningen har hög ambition i arbetet. Flera deltagare från olika lärosäten framhöll att arbetet på fakultets- och institutionsnivå varierar och är kulturberoende. Vissa arbetar aktivt och systematiskt med studentcentrerat lärande medan andra är på ”eldsjälsnivå”.

På frågan om vilket behov av nationellt stöd som behövs för att ytterligare stärka ett studentcentrerat lärande gav deltagarna varierande svar. En deltagare nämnde forskning om effekten av studentaktiverande metoder på lärande, en annan nämnde uppföljning. En annan föreslog att studentcentrerat lärande, enligt den europeiskt överenskomna definitionen, kan kvalitetsgranskas av UKÄ. En ytterligare synpunkt som framfördes var att högskolesektorns finansiering måste stärkas för att ge lärare tid att utveckla undervisningsformer. Deltagare framförde även behovet av nationell styrning mot att högskolepedagogik ska vara en obligatorisk del av lärosätenas verksamhet.

Svårlösta frågor

Baserat på det material UKÄ har samlat in i form av enkätsvar och inspel vid intervjuer och konferenser, har vi identifierat följande svårlösta frågor för studenters och lärares förnyade roller inom utveckling av högskolepedagogik:

- **Behov av resurser för att utveckla ett studentcentrerat lärande och ett akademiskt lärarskap.** En central svårlöst fråga för detta område är att nya förhållningssätt till lärande och undervisning skapar ökade behov av stöd och resurser och att dessa resurser ibland saknas. Det gäller framför allt resurser till lärarna både på lärosätetsnivå och på nationell nivå. Dels behövs arbetstid för lärarna att utveckla undervisningen och sin egen roll, och dels behövs kunskapsstöd. Det finns behov av kunskapsstöd både i form av stöd från central nivå på lärosätet, och på nationell nivå i form av exempelvis samordnad kunskapsspridning. Med begränsade resurser, hur kan lärosätena arbeta mer effektivt för att utveckla studentcentrerat lärande och akademiskt lärarskap?

- **Kopplingen mellan kvalitetssäkring av utbildning och det pedagogiska utvecklingsarbetet.** En annan fråga gäller kopplingen mellan kvalitetssäkring av utbildning, där studentcentrerat lärande ingår som standard på europeisk nivå och i många fall på lärosätetsnivå, och det praktiska arbetet med pedagogisk utveckling på lärosätena. Lärosätena beskriver att arbetet med att utveckla rollerna för studenter och lärare ingår i båda processerna var för sig, men beskriver mer sällan hur processerna växelverkar med varandra. I inspel till UKÄ har lärosätesrepresentanter uttryckt att pedagogisk utveckling borde vara en självklar del av kvalitetssäkringsarbetet och vice versa. Frågan är hur detta samspel kan bli mer tydligt, på lärosätetsnivå och på nationell nivå?